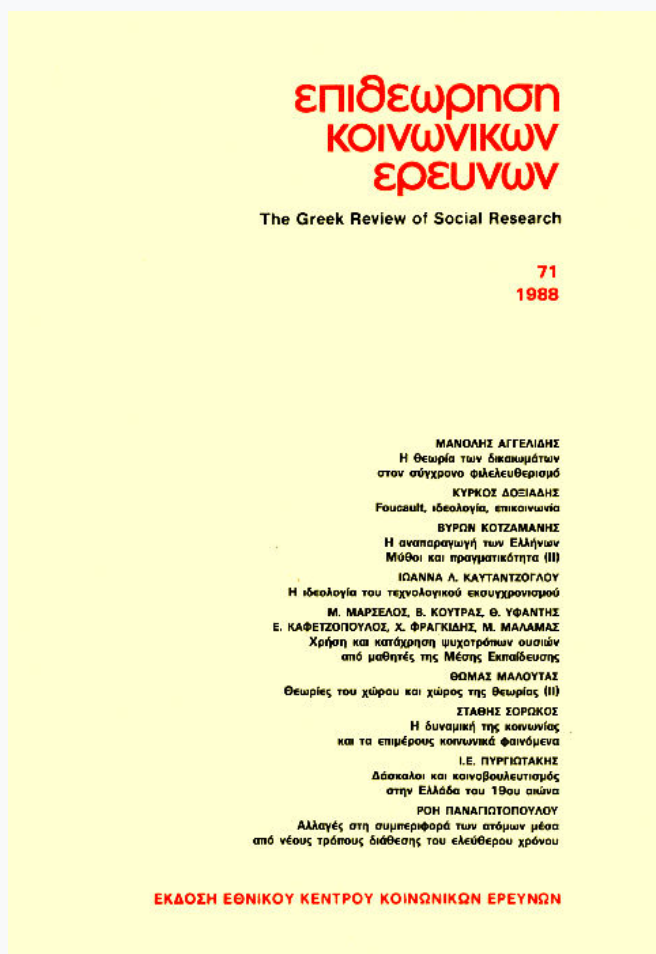

The Greek Review of Social Research

Vol 71 (1988)

71

Χρήση και κατάχρηση ψυχοτρόπων ουσιών από
μαθητές της Μέσης Εκπαίδευσης

Μ. Μαρσέλος, Β. Κούτρας, Θ. Υφαντής, Ε.
Καφετζόπουλος, Χ. Φραγκίδης, Μ. Μάλαμας

doi: [10.12681/grsr.834](https://doi.org/10.12681/grsr.834)

Copyright © 1988, Μ. Μαρσέλος, Β. Κούτρας, Θ. Υφαντής, Ε.
Καφετζόπουλος, Χ. Φραγκίδης, Μ. Μάλαμας

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Μαρσέλος Μ., Κούτρας Β., Υφαντής Θ., Καφετζόπουλος Ε., Φραγκίδης Χ., & Μάλαμας Μ. (1988). Χρήση και κατάχρηση ψυχοτρόπων ουσιών από μαθητές της Μέσης Εκπαίδευσης. *The Greek Review of Social Research*, 71, 102–124. <https://doi.org/10.12681/grsr.834>

*Μ. Μαρσέλος, Β. Κούτρας, Θ. Υφαντής,
Ε. Καφετζόπουλος, Χ. Φραγκίδης, Μ. Μάλαμας**

**ΧΡΗΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΧΡΗΣΗ ΨΥΧΟΤΡΟΠΩΝ ΟΥΣΙΩΝ
ΑΠΟ ΜΑΘΗΤΕΣ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ανεξέλεγκτη διακίνηση ναρκωτικών προσλαμβάνει την τελευταία δεκαετία οικουμενικές διαστάσεις. Το γεγονός αυτό έχει οδηγήσει σε διεθνείς κινητοποιήσεις, με κύριο στόχο την πρόληψη της διάδοσης των ναρκωτικών, κυρίως στους κατά τεκμήριο εύάλωτους κύκλους της νεολαίας.

Στην Ελλάδα, η πρόσφατη αναθεώρηση του σχετικού νομοθετικού πλαισίου αναζωπύρωσε το ενδιαφέρον του κοινού για τα ναρκωτικά. Παρ' όλα αυτά, η πληροφόρηση είναι συνήθως αποσπασματική, αόριστη και ανεύθυνα, για ένα πρόβλημα που από τη φύση του είναι ήδη πολύπλευρο και δυσεπίλυτο. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης διατηρούν σκοπίμως όλες εκείνες τις στερεότυπες —και πολύ συχνά λανθασμένες— απόψεις, που θα συμφωνήσουν με τον μέσο πολίτη και θα εξασφαλίσουν μεγαλύτερο πελατειακό κοινό. Με τον τρόπο αυτό, η σωστή και υπεύθυνα ενημέρωση παραμένει πάντοτε στο περιθώριο, ακόμη και από τους επίσημους φορείς, που επίσης υποκύπτουν συχνά στη λογική της πελατειακής σχέσης με το κοινό.

Τα φαινόμενα αυτά δεν περιορίζονται μόνο στη χώρα μας. Αρκεί να αναφερθεί ότι ακόμη και σε θέματα ορολογίας, επικρατεί διεθνής σύγχυση, όπως προκύπτει και από τις έννοιες των λέξεων «ναρκωτικά» ή «τοξικομανία» (United Nations, 1971). Στο παρόν άρθρο, ο όρος «ναρκωτικά» αναφέρεται μόνο σε εκείνες τις ψυχοτρόπες ουσίες που διακινούνται παράνομα, σε αντιδιαστολή με το οινόπνευμα και τα ψυχοτρόπα φάρμακα που έχουν χρησιμοποιηθεί μετά από ιατρική συνταγή.

* Εργαστήριο Φαρμακολογίας, Ιατρική Σχολή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

Πολλοί μελετητές πιστεύουν ότι ο ηθικός πανικός για τη χρήση ναρκωτικών βρίσκεται γόνιμο έδαφος και αναπαράγεται με τη μορφή και την έννοια ενός αμυντικού μύθου. Ο μέσος πολίτης, που συχνά καταναλώνει νόμιμες εξαρτησιογόνες ουσίες (οινόπνευμα, τσιγάρο, ηρεμιστικά φάρμακα), συμπαρατάσσεται πρόθυμα στον «ιερό αγώνα» κατά των «τοξικομανών», οι οποίοι καταδικάζονται στο ρόλο του αποδιοπομπαίου τράγου και έτσι εξασφαλίζουν στους υπόλοιπους «φυσιολογικούς πολίτες» άλλοθι για τις δικές τους καταχρηστικές συνήθειες (Ratna, 1976).

Βασικό στοιχείο της υπερβολικής ενασχόλησης με τα ναρκωτικά αποτελεί η διαρκής κινδυνολογία για την απειλή των νέων, και ο συνακόλουθος πανικός που συνεγείρει τους γονείς. Με αυτές τις προϋποθέσεις δυσχεραίνεται ακόμη περισσότερο η αναζήτηση πρακτικών και εφαρμόσιμων λύσεων. Είναι χαρακτηριστικό ότι εξακολουθούν να μην υπάρχουν στοιχεία για το είδος και την ακριβή έκταση της χρήσης ψυχοτρόπων ουσιών από τους νέους της χώρας μας. Οι περιορισμένες σε αριθμό επιστημονικές μελέτες αναφέρονται κατά κύριο λόγο στους ενήλικους (Blum και Blum, 1964, Vasiliou κ.ά., 1964, Liakos κ.ά., 1975, Stefanis κ.ά., 1975).

Σκοπός της δικής μας έρευνας ήταν να καταγράψει τη χρήση και την κατάχρηση ψυχοτρόπων ουσιών από μαθητές της μέσης εκπαίδευσης, προκειμένου να τεθεί το πρόβλημα στις πραγματικές του διαστάσεις και να γίνει μια όσο το δυνατόν βαθύτερη προσέγγιση των παραγόντων εκείνων που πιθανώς σχετίζονται με το κοινωνικό αυτό φαινόμενο στην Ελλάδα.

ΥΛΙΚΟ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΣ

Δείγμα και συλλογή δεδομένων

Η έρευνα έλαβε χώρα στην Αθήνα, την Πάτρα και τα Ιωάννινα, που επιλέχθηκαν σαν πόλεις αντιπροσωπευτικές του ελληνικού αστικού πληθυσμού (Μαρσέλος και Φραγκίδης, 1985). Στις δύο από αυτές τις πόλεις (Πάτρα και Ιωάννινα) το δείγμα περιελάμβανε όλους τους μαθητές που φοιτούσαν κατά την περίοδο της έρευνας (σχολικό έτος 1984-85) στην Γ' τάξη του Γυμνασίου και την Γ' τάξη του Λυκείου, ενώ στην Αθήνα επιλέχθηκαν Γυμνάσια και Λύκεια με κριτήριο την ομοιόμορφη γεωγραφική κατανομή του δείγματος σε ολόκληρη την περιοχή πρωτευούσης. Συγκεκριμένα, η πόλη χωρίστηκε σε πέντε τομείς: Κέντρο, Ανατολικά, Δυτικά, Βόρεια και Νότια Προάστια. Σε κάθε τομέα, μελετήθηκαν τα σχολεία εκείνα που επιλέχθηκαν αναλογικά με κλήρωση από έναν κατάλογο της Επιθεώρησης Μέσης Εκπαίδευσης, ο οποίος περιελάμβανε όλα τα σχολεία της περιοχής. Το συνολικό δείγμα που μελετήθηκε ήταν 8.092 μαθητές (με 7.904 έγκυρα ερωτηματολόγια), από τους

οποίους 45,8% ήταν μαθητές της Γ΄ Γυμνασίου και 54,2% της Γ΄ Λυκείου. Το δείγμα αυτό αποτελεί το 4,7% των μαθητών αυτών των τάξεων στο σύνολο της επικράτειας (Στατιστική της Εκπαιδεύσεως 1979/80, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1983).

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με τη βοήθεια ενός ανώνυμου ερωτηματολογίου «κλειστού τύπου» που σχεδιάστηκε αποκλειστικά γι' αυτόν το σκοπό. Η δομή του ερωτηματολογίου έχει ήδη αναλυθεί σε προηγούμενη δημοσίευσή μας (Μαρσέλος και Φραγκίδης, 1985). Τα ερωτηματολόγια συμπληρώνονταν από τους μαθητές κατά τη διάρκεια μιας εκπαιδευτικής ώρας, χωρίς την παρουσία των καθηγητών, και με τη διαβεβαίωση ότι θα παρέμεναν αυστηρώς απόρρητα. Όλες οι τάξεις του κάθε σχολείου απαντούσαν ταυτόχρονα στο ερωτηματολόγιο, ώστε να αποφευχθεί η συζήτησή του ανάμεσα στους μαθητές.

Έλεγχος εγκυρότητας και αξιοπιστίας

Ένα από τα δυσκολότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι ερευνητές των κοινωνικών επιστημών είναι η ακριβής εκτίμηση μιας προσωπικής, μη ιατρικής, χρήσης ψυχοτρόπων ουσιών. Η παραδοχή και η ομολογία της χρήσης συνδέονται με την πιθανότητα να γίνει ευρύτερα γνωστή και να θεωρηθεί ως κοινωνικά απαράδεκτη ή ως «εγκληματική» συμπεριφορά (Hubbard κ.ά. 1976). Για το λόγο αυτόν, ήταν αναγκαίος ο έλεγχος της αξιοπιστίας και της εγκυρότητας των μετρήσεων του ερωτηματολογίου, αν και άλλοι ερευνητές έχουν τονίσει ότι παρόμοιοι τύποι ερωτηματολόγια παρέχουν, σε αρκετά ικανοποιητικό βαθμό, αξιόπιστες μετρήσεις, ώστε να εγγυώνται την αποδοχή τους σαν πηγή πληροφοριών (Rachal κ.ά., 1980).

Η αξιοπιστία των μετρήσεων ελέγχθηκε με τη μέθοδο ελέγχου επανελέγχου (*test-retest*), δηλαδή με την επανάληψη της διαδικασίας σε δεύτερο χρόνο (Anastasi, 1976). Σε αυτή την περίπτωση, ο συντελεστής αξιοπιστίας (r_{11}) είναι η συσχέτιση των απαντήσεων που δόθηκαν από τα ίδια πρόσωπα στις δύο διανομές του ερωτηματολογίου. Επειδή στις μικρότερες ηλικίες αλλαγές στη στάση ή τη συμπεριφορά μπορεί να γίνουν αντιληπτές ακόμη και σε περίοδο ενός ή δύο μηνών, δείχνοντας έτσι ένα μεγαλύτερο σφάλμα στη μέτρηση, που δεν θα οφείλεται αποκλειστικά σε τυχαίες διακυμάνσεις αλλά και σε πραγματικές αλλαγές στη στάση και στη συμπεριφορά του εξεταζόμενου, η Anastasi (1976) και οι O'Maley κ.ά. (1983) προτείνουν το διάστημα αυτό να είναι περίπου ένας μήνας, ενώ οι Haberman κ.ά. (1972) μεταξύ δύο και τεσσάρων εβδομάδων. Έχοντας υπόψη τις παραπάνω δημοσιεύσεις, επιλέξαμε ένα μεσοδιάστημα 25 ημερών. Η διανομή του ερωτηματολογίου για τον έλεγχο της αξιοπιστίας έγινε σε 100 μαθητές τριών τμημάτων της Γ΄

Γυμνασίου των Ιωαννίνων. Επιλέχθηκε η μικρότερη ηλικιακή ομάδα, με τη σκέψη πως αυτή παρουσιάζει τις μεγαλύτερες αστάθειες στις απαντήσεις (Anastasi, 1976) και θα μας έδινε έτσι τους «ελάχιστους» συντελεστές αξιοπιστίας. Οι έλεγχοι ανεξαρτησίας με τη δοκιμασία χ^2 για 38 μεταβλητές «βάσης» του ερωτηματολογίου (π.χ. οικογένεια, εκπαίδευση, κοινωνικοοικονομική κατάσταση κλπ.) δεν έδειξαν σημαντικές διαφορές μεταξύ των τριών πόλεων για τους μαθητές αυτής της ηλικίας, στηρίζοντας έτσι το δόκιμο της επιλογής μας. Οι μαθητές δεν γνώριζαν την ημέρα της νέας διανομής, ούτε την πιθανότητα επανάληψής της. Μετά από συνεννόηση με τους υπεύθυνους των σχολείων, εξασφαλίστηκε η παρουσία όλων των μαθητών των τμημάτων που θα εξετάζονταν τόσο στην αρχική όσο και στην επαναληπτική μέτρηση. Τα ερωτηματολόγια των δύο διανομών ήταν αριθμημένα, έτσι ώστε ο ίδιος αριθμός να αντιστοιχεί στον ίδιο μαθητή και τις δύο φορές, χωρίς να καταργείται το απόρρητο. Η συσχέτιση των απαντήσεων των δύο μετρήσεων ήταν αφενός ομαδική (σύγκριση των δύο συνόλων αποτελεσμάτων των δύο μετρήσεων —συντελεστής συσχέτισης γ των Goodman και Kruscal — Nie κ.ά., 1975) και αφετέρου ατομική (σύγκριση των απαντήσεων του ίδιου μαθητή στις δύο διανομές —Pearson's correlation coefficient—, Hall, 1974, Anastasi, 1976). Όπως ήταν αναμενόμενο (Medina-Mora κ.ά., 1981), η συσχέτιση των απαντήσεων σε ατομική βάση έδωσε χαμηλότερους συντελεστές αξιοπιστίας απ' ό,τι σε ομαδική βάση. Οι συντελεστές αξιοπιστίας (r_{11}) ήταν 0.77 για τη χρήση οινοπνεύματος ($p < 0.001$) και 0.82 για τη χρήση ναρκωτικών, ενώ για τη συστηματική χρήση ναρκωτικών (πάνω από δύο φορές την εβδομάδα) ήταν 0.69 ($p < 0.001$). Σε ομαδική βάση, οι συντελεστές για τη χρήση ουσιών ήταν μεταξύ 0.81 και 0.97. Για όλες τις άλλες μεταβλητές του ερωτηματολογίου, οι συντελεστές κυμάνθηκαν μεταξύ 0.61 και 0.99, με μέση τιμή 0.83 (ομαδική ανάλυση) και 0.53 έως 0.93, με μέση τιμή 0.77 (ατομική ανάλυση).

Απόλυτα ικανοποιητικές κρίθηκαν και οι άλλες παράμετροι της εγκυρότητας και της αξιοπιστίας, δηλαδή η εξωτερική εγκυρότητα (*external validity*), η δομική εγκυρότητα (*construct validity*) και η εσωτερική συνοχή (*internal consistency*) του ερωτηματολογίου (Anastasi, 1976):

α. Δομική εγκυρότητα. Μετρήσεις από το ερωτηματολόγιο, σχετιζόμενες με άλλες μετρήσεις του ίδιου ερωτηματολογίου, επιβεβαίωσαν θεωρητικά προβλεπόμενες σχέσεις μεταξύ των διαφόρων παραγόντων. Για παράδειγμα, είναι λογικό να υποθέσει κανείς πως για έναν πότη η μέθη αποτελεί ευχάριστη εμπειρία περισσότερο συχνά απ' ό,τι για κάποιον που δεν πίνει. Έτσι, στην έρευνά μας η μέθη αναφερόταν σαν ευχάριστη εμπειρία από το 3,7% όσων πίνουν αραιά, από το 1% όσων δεν πίνουν και από το 34,5% όσων πίνουν συστηματικά και πολύ ($p < 0.001$). Με τον ίδιο τρόπο, ελέγχθηκαν άλλες μεταβλητές που αφορούσαν την οικονομική κατάσταση της οικογένειας

(συσχετίστηκαν δηλ. οι εκτιμήσεις των ίδιων των μαθητών, με τις δηλώσεις τους σε άλλα σημεία του ερωτηματολογίου που εμμέσως δείχνουν την οικονομική κατάσταση της οικογένειάς τους, όπως το ιδιόκτητο σπίτι, το αυτοκίνητο κ.ά.), ή που αφορούσαν το ποσό των χρημάτων που ξοδεύει ο μαθητής και το είδος της διασκέδασης που προτιμά, κ.ο.κ. Με τον τρόπο αυτόν, διαπιστώθηκε κατά κανόνα στατιστική σημαντικότητα των αποτελεσμάτων, προς την κατεύθυνση της επιβεβαίωσης των υποθέσεών μας.

β. Εξωτερική εγκυρότητα. Σύγκριση των απαντήσεων των μαθητών σε 16 διαφορετικές παραμέτρους έδειξε ότι συμφωνούν με στοιχεία άλλων πηγών (Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, Βαθμολογία και Απουσιολογία του Σχολείου).

γ. Εσωτερική συνοχή του ερωτηματολογίου. Ο μέσος όρος των τιμών της εσωτερικής συνοχής υποομάδων ερωτήσεων, ο βαθμός δηλαδή συμμετοχής της κάθε ερώτησης στο σύνολο των ερωτήσεων της ομάδας (μετά από συσχέτιση των απαντήσεων σε κάθε ερώτηση μιας ομάδας, με το σύνολο των απαντήσεων σε όλες τις ερωτήσεις της ίδιας ομάδας), ήταν 0.654 (αποδεκτά όρια τιμών είναι 0.300-0.700) (Λιάκος και Γιαννίτση, 1984).

Το ποσοστό των ερωτηματολογίων που για διαφόρους λόγους ακυρώθηκαν ήταν 1,7%. Επιπλέον, ένα ποσοστό 0,64% (52 ερωτηματολόγια) παρουσίασε καθοριστική και προφανή ανακολουθία (*flagrant inconsistency*), ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τη χρήση κάποιας ουσίας. Το ποσοστό αυτό θεωρείται ιδιαίτερα ικανοποιητικό, σε παρόμοιου τύπου επιδημιολογικές έρευνες (Groves, 1974).

Τα «χαμένα δεδομένα» (*missing data*) στο τελικό έγκυρο δείγμα κυμάνθηκαν ανά ερώτηση μεταξύ 0,14-4,68%, με μέσο όρο 1,63%. Επίσης, συγκρίθηκαν τα «χαμένα δεδομένα» των ερωτήσεων που αφορούσαν τη χρήση ουσιών, με εκείνα των 38 ερωτήσεων βάσης του ερωτηματολογίου (Bachman και Johnston, 1978, Medina-Mora κ.ά., 1981). Η σύγκριση έγινε στο σύνολο των ερωτηματολογίων, καθώς επίσης και στα ερωτηματολόγια των 100 μαθητών που επανεξετάστηκαν στα πλαίσια του ελέγχου της αξιοπιστίας. Η συσχόνη των «χαμένων δεδομένων» ήταν ακριβώς ίδια στις ερωτήσεις χρήσης και στις ερωτήσεις βάσης, τόσο στο σύνολο του δείγματος όσο και στις δύο επιμέρους ομάδες αξιοπιστίας. Η σύγκριση του ποσοστού αναπάντητων ερωτήσεων βάσης μεταξύ των μαθητών που δήλωσαν ότι κάνουν χρήση και του συνολικού δείγματος έδωσε απολύτως ικανοποιητικά αποτελέσματα (π.χ. ο μέσος όρος αποχής από τις βασικές ερωτήσεις ήταν 1,9% για τους συστηματικούς πότες, 1,4% για τους περιστασιακούς και 1,6% για το σύνολο των μαθητών). Τέλος, δεν βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις κατανομές ανά ερώτηση των μαθητών που δεν απάντησαν σε κάποιες ερωτήσεις και κάνουν χρήση ουσιών, με τις ίδιες κατανομές στο σύνολο του δείγματος.

Γενικά, οι έλεγχοι των παραμέτρων αξιοπιστίας και εγκυρότητας τεκμηριώνουν τη σοβαρότητα και την ειλικρινή διάθεση με την οποία αντιμετωπίστηκε στο σύνολό του το ερωτηματολόγιο από τους μαθητές.

Στατιστική επεξεργασία

Τα δεδομένα της έρευνας τροφοδοτήθηκαν σε έναν ηλεκτρονικό υπολογιστή και αποθηκεύτηκαν με κωδικοποιημένη μορφή σε μονάδες μαγνητικών δίσκων. Για τη στατιστική επεξεργασία, χρησιμοποιήθηκε το πρόγραμμα SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences*) (Nie κ.ά., 1975). Στην αρχική φάση, χρησιμοποιήθηκε η δοκιμασία χ^2 (χ -τετράγωνο) (Nie κ.ά., 1975, Τριχόπουλος, 1975) για τη μελέτη της ύπαρξης σχέσης μεταξύ όλων των ανεξάρτητων μεταβλητών και της χρήσης. Η δοκιμασία χ^2 εφαρμόστηκε αρχικά στα δείγματα κάθε πόλης ξεχωριστά, και ειδικά για την Αθήνα έγινε ανάλυση των ερωτηματολογίων κατά περιοχή. Η επιμέρους ανάλυση των δεδομένων έδωσε τα ίδια αποτελέσματα αναφορικά με την ύπαρξη ή μη σχέσης ανάμεσα στις ανεξάρτητες μεταβλητές και τη χρήση. Μετά από αυτό, και επειδή και οι έλεγχοι ανεξαρτησίας των βασικών μεταβλητών μεταξύ των πόλεων το επέτρεψαν, επαναλήφθηκε η δοκιμασία χ^2 για το σύνολο των μαθητών, με αποτέλεσμα να προκύψουν περίπου 50 στατιστικά σημαντικές κύριες μεταβλητές. Επειδή με τη μέθοδο αυτή δεν λαμβάνονται υπόψη οι τυχόν συνυπάρχουσες συσχετίσεις μεταξύ των ανεξάρτητων μεταβλητών και της χρήσης (με αποτέλεσμα την εμφάνιση μιας ενδεχομένως πλασματικής στατιστικά σημαντικής σχέσης μεταξύ χρήσης και ανεξάρτητης μεταβλητής), έγινε ανάλυση του δείγματος με την πολυπαραγοντική μέθοδο της πολλαπλής παλινδρόμησης (*Stepwise Multiple Regression Analysis*), η οποία θα συνεκτιμούσε τη σχέση της χρήσης με όσο το δυνατόν περισσότερες μεταβλητές (Nie κ.ά., 1975). Για την πολυπαραγοντική ανάλυση επιλέχθηκαν οι ισχυρότερες μεταβλητές, με τη βοήθεια του συντελεστή συσχέτισης γ των Goodman και Kruscal (Nie κ.ά., 1975). Οι μεταβλητές αυτές ήταν: φύλο, ηλικία, σχέσεις με τη μητέρα, τον πατέρα, τα αδέρφια, σχέσεις των γονέων μεταξύ τους, αριθμός γονέων στο σπίτι, εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων, υγεία και οικονομική κατάσταση γονέων, χρήματα που ξοδεύει ο μαθητής, εργασία, σχολική επίδοση, απουσίες, αποβολές, ύπαρξη προβλήματος αλκοολισμού στο στενό περιβάλλον, ύπαρξη και ηλικία φίλων, γνώση και στάση απέναντι στη χρήση και την κατάχρηση ψυχοτρόπων ουσιών. Για λόγους οικονομίας χώρου, στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων αυτής της ανάλυσης (Πίνακες 7-10) περιλαμβάνονται μόνο οι μεταβλητές που παρέμειναν μέσα στην τελική εξίσωση παλινδρόμησης. Ο έλεγχος υποθέσεων με τη μέθοδο αυτή στηρίχθηκε στην παραδοχή της γραμμικής συσχέτισης ανάμεσα στη χρήση και τις διάφορες μεταβλητές,

αφού το επέτρεψαν και τα αποτελέσματα που έδωσαν οι έλεγχοι καλής προσαρμογής του μοντέλου στα δεδομένα μας. Άλλωστε, αποτελεί την ευρύτερα χρησιμοποιούμενη μέθοδο για την κωδικοποίηση και ανάλυση παρόμοιων δεδομένων (Donovan και Jessor, 1978· Bachman κ.ά., 1981· Skiffington και Brown, 1981).

Σε τελικό επίπεδο ανάλυσης, εξετάστηκε η τυχόν παρουσία αλληλεπιδράσεων ανάμεσα στις διάφορες κοινές μεταβλητές και σε εκείνες που είχε διαπιστωθεί ότι επηρεάζουν τη χρήση. Αυτό έγινε με τη μετατροπή των πρώτων σε σημαντικότητα ανεξάρτητων μεταβλητών σε εξαρτημένες, χρησιμοποιώντας πάλι την ανάλυση πολλαπλής παλινδρόμησης για τον έλεγχο αλληλεπιδράσεων δευτέρας τάξεως.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Τα ποσοστά χρήσης οινοπνεύματος και στις τρεις πόλεις φαίνονται στον Πίνακα 1. Ανεξάρτητα από τη συχνότητά της, η χρήση οινοπνεύματος είναι αρκετά διαδεδομένη στους μαθητές. Το ποσοστό των μαθητών ηλικίας 15 και 18 ετών που δεν πίνουν καθόλου είναι μόνο 23%, ενώ μόλις το 10% απάντησε ότι ούτε πίνει ούτε έχει ποτέ μεθύσει. Οι υπόλοιποι αναφέρουν κάποια συχνή ή αραιή χρήση οινοπνεύματος. Ένα ποσοστό 2% παραδέχεται ότι κάνει συστηματική χρήση, δηλαδή ότι πίνει πάνω από δύο φορές την εβδομάδα (ή, με άλλα λόγια, περισσότερο από εκατό φορές το χρόνο). Σε σύγκριση με ανάλογες μελέτες άλλων δυτικών χωρών, η συστηματική κατανάλωση οινοπνευματωδών ποτών από τους Έλληνες μαθητές κυμαίνεται σε μάλλον χαμηλά επίπεδα (Rachal κ.ά., 1976· Bell και Champion, 1977· Johnston κ.ά., 1979· Kandel κ.ά., 1981· Lowman, 1981· Sybling, 1985).

Όπως θα περίμενε κανείς, και όπως ήδη αναφέρεται στη διεθνή βιβλιογραφία (Smart και Murray, 1981, Blackford, 1978), οι μεγαλύτεροι στην ηλικία μαθητές πίνουν πιο συχνά από τους συμμαθητές τους των μικρότερων τάξεων.

* Σχετικά με τις διαφορές των δύο φύλων, τα κορίτσια που δήλωσαν ότι δεν πίνουν καθόλου είναι σημαντικά περισσότερα από τα αγόρια, με μόνη εξαίρεση τα κορίτσια της Γ' τάξης των Γυμνασίων των Ιωαννίνων. Επίσης, τα αγόρια που πίνουν συστηματικά είναι σημαντικά περισσότερα από τα κορίτσια, οι διαφορές όμως μειώνονται στις μικρότερες ηλικίες. Στην περιστασιακή χρήση, τα κορίτσια πλησιάζουν τα αγόρια και μάλιστα στα Λύκεια της Αθήνας τα ξεπερνούν. Το αναμενόμενο εύρημα ότι τα αγόρια πίνουν περισσότερο από τα κορίτσια είναι και σε συμφωνία με τη σχετική διεθνή βιβλιο-

γραφία (Bachman κ.ά., 1981, Smart και Murray, 1981, Sybling, 1985). Αναφέρεται ακόμη ότι η συστηματική χρήση μπορεί να είναι μέχρι και δύο φορές υψηλότερη στα αγόρια (Lowman, 1981). Παρ' όλα αυτά, τα τελευταία χρόνια οι διαφορές αυτές μειώνονται σταθερά (Smart και Murray, 1981), επειδή ο ρυθμός αύξησης της χρήσης είναι μεγαλύτερος στα κορίτσια, ιδιαίτερα των μικρότερων τάξεων (Blackford, 1978).

Η παράνομη χρήση ψυχοτρόπων ουσιών παρουσιάζεται στον Πίνακα 2. Στο σύνολο του δείγματος, μόνο ένα ποσοστό 1,5% φαίνεται να κάνει συστηματική ή περιστασιακή χρήση, ενώ σαφώς υψηλότερο είναι το ποσοστό των μαθητών που δοκίμασαν κάποιο ναρκωτικό αλλά δεν συνέχισαν τη χρήση του (3,6%). Αναφορικά με τις ουσίες, των οποίων γίνεται περιστασιακή ή συστηματική χρήση (Πίνακας 3), στην πρώτη θέση των προτιμήσεων βρίσκονται τα ηρεμιστικά και ακολουθούν τα προϊόντα της κάνναβης. Αξίζει να σημειωθεί ότι ένας σημαντικός αριθμός μαθητών δεν προσδιόρισε ακριβώς την ουσία χρήσης, αλλά απάντησε ότι παίρνει «άλλες ουσίες». Σε γενικές γραμμές, τα ποσοστά χρήσης είναι μάλλον χαμηλά, σε σύγκριση με αυτά που αναφέρονται σε άλλες χώρες (Avico κ.ά., 1983, Bell και Champion, 1977, Blackford, 1978, Castro και Valencia, 1980, Fonseca κ.ά., 1985, Goodstadt κ.ά., 1985, Holmberg, 1985, Kandel, 1981, Korczak, 1981, Sybling, 1985).

Η χρήση ναρκωτικών εντοπίζεται κυρίως στις μεγαλύτερες ηλικίες και, στο σύνολο του δείγματος, υπάρχει μια τάση υπερίσχυσης των ποσοστών της χρήσης στα αγόρια (5,5% έναντι 4,7% των κοριτσιών). Οι διαφορές όμως αυτές είναι μικρές και φτάνουν το επίπεδο της στατιστικής σημαντικότητας μόνο στα Λύκεια της Αθήνας (Πίνακας 2). Σημαντικές είναι οι διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα, όσον αφορά το είδος της ουσίας που προτιμάται. Αναφερόμενοι μόνο σε όσους κάνουν χρήση, τα κορίτσια προτιμούν σαφώς τα ηρεμιστικά (44,6%, έναντι 26,3% των αγοριών – $p < 0.05$), ενώ τα αγόρια προτιμούν τα προϊόντα κάνναβης (28,1%, έναντι 15,4% – $p < 0.05$). Η χρήση οπιούχων (10,5% στα αγόρια) είναι σχεδόν ανύπαρκτη στα κορίτσια (1,5% – $p < 0.05$).

Εκτός όμως από την παράνομη χρήση ψυχοτρόπων ουσιών μελετήσαμε και τη νόμιμη χρήση τους μέσω της ιατρικής συνταγογράφησης, η οποία φαίνεται να είναι ιδιαίτερα υψηλή. Σημαντικό είναι το ποσοστό των μαθητών που έχει χρησιμοποιήσει ηρεμιστικά ή διεγερτικά φάρμακα, με πηγή προμήθειας γιατρούς ή κάποιο μέλος της οικογένειας (Πίνακας 4). Στο σύνολο του δείγματος, το ποσοστό αυτό φτάνει το 4,6%. Στις μεγάλες ηλικίες, και μάλιστα στα κορίτσια, η νόμιμη χρήση ψυχοτρόπων φαρμάκων παίρνει αξιοπρόσεκτες διαστάσεις, φτάνοντας στα Λύκεια της Αθήνας στο 12,7%. Ενώ τα κορίτσια συνήθως προσδιορίζουν τα φάρμακα αυτά ως ηρεμιστικά, τα αγόρια αναφέρονται κυρίως σε «διεγερτικά» (Πίνακας 5). Η μεγαλύτερη κατανάλωση

ηρεμιστικών (νόμιμη ή παράνομη) από τα κορίτσια έχει επισημανθεί και από άλλους ερευνητές, όπως π.χ. από τον Sybling (1985), που αναφέρει ότι στην Ολλανδία η κατανάλωση ηρεμιστικών είναι διπλάσια στα κορίτσια απ' ό,τι στα αγόρια.

Εκτός από τους μαθητές που αναφέρουν χρήση κάποιας ουσίας, σε σημαντικό ποσοστό μαθητών προτάθηκε η δοκιμή κάποιου ναρκωτικού, χωρίς τελικώς να δεχτούν (Πίνακας 6). Οι μαθητές αυτοί, που ανέρχονται στο 8,2% του συνολικού μας δείγματος, μελετήθηκαν με ιδιαίτερη προσοχή επειδή κατά τη γνώμη μας αποτελούν ομάδα υψηλού κινδύνου. Στις μεγάλες ηλικίες, οι προτάσεις για δοκιμή κάποιου ναρκωτικού είναι συχνότερες στα αγόρια απ' ό,τι στα κορίτσια, ενώ στις μικρότερες ηλικίες τα ποσοστά δεν διαφέρουν σημαντικά. Στις μεγαλύτερες ηλικίες, αναφέρονται γενικώς περισσότερες προτάσεις για δοκιμή κάποιου ναρκωτικού σε σχέση με τις μικρότερες.

Τα ευρήματα της πολυπαραγοντικής ανάλυσης για τη διερεύνηση της σχέσης διαφόρων ατομικών, οικογενειακών και κοινωνικοοικονομικών παραγόντων με τη χρήση ψυχοτρόπων ουσιών παρουσιάζονται στους Πίνακες 7, 8, 9 και 10. Τα αποτελέσματα της παλινδρόμησης με εξαρτημένη μεταβλητή τη χρήση οινόπνευματος φαίνονται στον Πίνακα 7, ενώ στον Πίνακα 11 παρουσιάζονται οι αλληλεπιδράσεις δευτέρας τάξεως (από ποιες δηλαδή μεταβλητές εξαρτώνται οι παράγοντες που βρέθηκε ότι παίζουν κύριο ρόλο στη χρήση οινόπνευματος). Η τυχόν ανάπτυξη στενής σχέσης του μαθητή με το οινόπνευμα καθορίζεται σε σημαντικό βαθμό από τη διαδικασία κοινωνικοποίησης, δεδομένου ότι οι τρεις πρώτοι παράγοντες της εξίσωσης και αρκετοί από τους υπόλοιπους (περίπου το 70%) σχετίζονται με τις ουσιαστικές παραμέτρους κοινωνικοποίησης, που είναι η οικογένεια, το σχολείο και η παρέα. Στους τότε μαθητές παρατηρείται κάποια αποτυχία στη διαδικασία κοινωνικοποίησης, είτε πρώτου βαθμού (οικογένεια: κακές σχέσεις κυρίως με τη μητέρα αλλά και με τον πατέρα, παράγοντες 2 και 13), είτε δευτέρου βαθμού (εκπαιδευτική διαδικασία: άρνηση ένταξης με συχνές απουσίες, κυρώσεις από αυτή την άρνηση με αποβολές, παράγοντες 1 και 8) (Bottomore, 1974). Η εμφύτευση της ιδέας για ποτό δεν αποδίδεται στους φίλους, αλλά κυρίως στους γονείς (Barnes, 1977). Τα παιδιά που πίνουν ακολουθούν κάποιο πρότυπο προβαλλόμενο από το προσωπικό τους περιβάλλον, που συνήθως έχει στενή σχέση ή ακόμη και πρόβλημα με το ποτό (παράγοντας 7: ύπαρξη αλκοολισμού στο περιβάλλον – γονείς, συγγενείς, στενοί φίλοι). Οι φίλοι συνήθως έπονται (ύπαρξη και ηλικία φίλων, οι παράγοντες 9 και 3 που σχετίζονται στενάτα μεταξύ τους, όπως προκύπτει από τον Πίνακα 11). Ο ρόλος των φίλων αφορά την υποστήριξη (όπως π.χ. η θετική στάση στον φίλο που μέθυσε, παράγοντας 6), τον πειραματισμό και τις ευκαιρίες για ποτό (Barnes, 1977).

Η εργασία (παράγοντας 11), με την πρόωρη κοινωνική ένταξη που συνεπάγεται, σε συνδυασμό με την οικονομική άνεση που παρέχει (παράγοντας 10: χρήματα που ξοδεύει καθημερινά, και Πίνακας 11), οδηγεί σε μια πρόωρη «ενηλικίωση». Με το ποτό, ο μαθητής αφενός αγχολύεται από τις επιπρόσθετες πιέσεις της εργασίας, αφετέρου θεωρείται πλέον ενήλικος, αντιγράφοντας (σε δεύτερο τώρα και σημαντικότερο βαθμό) τα πρότυπα για χρήση οινοπνεύματος που παρέχει η κοινωνία των ενηλίκων.

Γενικά, η ανάπτυξη συμπεριφοράς πότη θα μπορούσε να θεωρηθεί μέρος της διαδικασίας ενηλικίωσης, κατά την οποία ο έφηβος υιοθετεί πρότυπα συμπεριφοράς από την ευρύτερη κυρίαρχη κοινωνία των ενηλίκων. Δεν πρέπει, ωστόσο, να υποτιμάται και ο ρόλος ατομικών ψυχολογικών παραγόντων. Για παράδειγμα, οι κακές σχέσεις με τους γονείς (κυρίως με τη μητέρα), είναι δυνατόν να κρύβουν κάποια ψυχοδομική δυσλειτουργία. Άλλωστε, πιθανή σοβαρή αιτία για κατάχρηση οινοπνεύματος αποτελεί η απουσία ενός ποθητού συναισθήματος «αρμονίας» στις ασταθείς και ετοιμόρροπες αντικειμενοτρόπες σχέσεις (Ballint, 1969).

Η παρουσίαση των παραγόντων που σχετίζονται με τη χρήση ναρκωτικών γίνεται στους Πίνακες 8 και 12. Οι δύο πρώτοι, και συνεπώς σημαντικότεροι, παράγοντες της εξέλιξης είναι το κάπνισμα και το οινόπνευμα. Η επισημάνση της ύπαρξης διαδοχικών σταδίων στη χρήση ψυχοτρόπων ουσιών από τους νέους είναι πολύ παλιά (Guttman, 1950). Ειδικά το οινόπνευμα και η νικοτίνη είναι προσιτές σε όλους ψυχοτρόπες ουσίες και αποτελούν σύμφωνα με τον Kandel (1975) το απαραίτητο στάδιο για τη μετάβαση από τη «μη χρήση» στη «χρήση» παράνομων ουσιών (στάδιο 1: μπίρα ή κρασί — στάδιο 2: δυνατά ποτά ή τσιγάρο), χωρίς αυτό να σημαίνει ότι μια συγκεκριμένη ουσία θα οδηγήσει υποχρεωτικά στη χρήση κάποιας άλλης υψηλότερα στη σειρά. Φαίνεται ότι η σειρά αλληλοδιαδοχής των διαφόρων ουσιών καθορίζεται από πολιτιστικούς παράγοντες, ενώ βασικό ρόλο για τη μετάβαση από ουσία σε ουσία διαδραματίζει η πρωταρχική τάση για χρήση ψυχοτρόπων ουσιών γενικότερα, δηλαδή η τάση για επέμβαση στις ψυχικές λειτουργίες. Στην προσπάθειά του να αντιμετωπίσει τα προσωπικά και τα κοινωνικά του προβλήματα, ο χρήστης μετακινείται από ουσία σε ουσία, ώσπου να καταλήξει σε εκείνη που ικανοποιεί περισσότερο τις ανάγκες του (Graham, 1977). Η σειρά δοκιμής καθορίζεται από τους πιθανούς κινδύνους και από τις ουσίες που διαθέτει η αγορά (Kaplan, 1970).

Σε συμφωνία με τα παραπάνω, οι Πίνακες 7 και 8 δείχνουν πως οι ατομικοί και κοινωνικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη χρήση παράνομων ουσιών δεν διαφέρουν ουσιαστικά από εκείνους που επηρεάζουν τη νόμιμη χρήση. Αξίζει να τονιστεί ιδιαίτερα ο σημαντικός ρόλος της οικογένειας (με την προσθήκη στην εξέλιξη του παράγοντα 12: παρουσία των γονέων στο

σπίτι, κυρίως του πατέρα, που συνήθως απουσιάζει) και η αποκλειστική σχεδόν επιρροή που έχουν στη χρήση οι σχέσεις πατέρα-παιδιού (κυρίως στα κορίτσια, παράγοντας 10). Ανάλογα ευρήματα αναφέρονται ήδη στη βιβλιογραφία. Ο Olivenstein (1982) έχει παρατηρήσει ότι οι σχέσεις ανάμεσα στον νέο χρήστη και τους γονείς του είναι διαταραγμένες, σχεδόν φθαρμένες, με κυρίαρχο στοιχείο την απουσία σχέσης με τον πατέρα, ενώ οι σχέσεις με τη μητέρα είναι φαινομενικά καλύτερες. Εκτός από τις κακές σχέσεις με τον πατέρα, κάποια σημασία φαίνεται να έχει η έλλειψη ενασχόλησης των γονέων με τις δραστηριότητες του νέου και ο μέχρι βαθμού αδιαφορίας περιορισμένος γονεϊκός έλεγχος (Glynn, 1984· Murray και Perry, 1985).

Στο σημείο αυτό, αξίζει να τονιστεί ιδιαίτερα ένα σημαντικό εύρημα της έρευνάς μας. Οι μαθητές που παραδέχονται κάποια εμπειρία χρήσης με παράνομες ουσίες παρουσιάζουν παραπλήσια συνολική εικόνα με εκείνους που τους προτάθηκε να δοκιμάσουν, αλλά αρνήθηκαν (Πίνακας 9). Φαίνεται ότι υπάρχει κάτι το κοινό στους οικογενειακούς και κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες επιρροής των μαθητών εκείνων που φτάνουν κοντά στα κυκλώματα διακίνησης ναρκωτικών, άσχετα με το αν θα δοκιμάσουν ή όχι. Η μόνη ευδιάκριτη διαφορά των δύο αυτών ομάδων συνίσταται στο ότι αυτοί που δεν δοκίμασαν δείχνουν μικρότερη τάση επέμβασης στην ψυχική σφαίρα, μέσω ψυχοτρόπων ουσιών, η οποία εκτός από τους ίδιους παρατηρείται και στο περιβάλλον τους (Πίνακες 8 και 9). Αρκεί να αναφερθεί, ότι η χρήση οινόπνευματος από τους ίδιους και από το στενό τους περιβάλλον κατέχει τις δύο τελευταίες θέσεις στην εξίσωση παλινδρόμησης.

Στην ανάλυση της νόμιμης χρήσης ψυχοτρόπων φαρμάκων (Πίνακας 10), παρατηρούμε ότι σημαντική θέση κατέχουν οι ατομικοί και οικογενειακοί παράγοντες, ενώ απουσιάζουν από την εξίσωση οι οικονομικές μεταβλητές. Η τάση για χρήση άλλων νόμιμων ουσιών (οινόπνευμα και καπνός) παρατηρείται και στην ομάδα αυτή, ενώ σε όσους πήραν συνταγογραφούμενα φάρμακα (Πίνακας 10Α) προστίθεται και η μεταβλητή «υγεία των γονέων» (κυρίως η ψυχική υγεία της μητέρας), γεγονός που ίσως υποδηλώνει ότι η φαρμακευτική αντιμετώπιση ψυχολογικών προβλημάτων αποτελεί κοινό τόπο στη νοοτροπία της οικογένειας, που αντανακλάται κυρίως στα κορίτσια της μεγαλύτερης ηλικίας.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ποσοστά μεταβλητότητας (R^2) τα οποία ερμηνεύονται από τα επιμέρους μοντέλα παλινδρόμησης στις διάφορες ομάδες.

Στη χρήση ναρκωτικών ερμηνεύεται ένα ικανοποιητικό ποσοστό της μεταβλητότητας (16%), ενώ στην πρόταση για δοκιμή ερμηνεύεται το 10% και στη χρήση οινόπνευματος το 8,5%. Στη χρήση νόμιμων ψυχοτρόπων φαρμάκων, ερμηνεύεται πολύ χαμηλό ποσοστό μεταβλητότητας, είτε αυτά

προέρχονται από γιατρό (4,5%) είτε από μέλος της οικογένειας (1,5%). Από τα στοιχεία αυτά προκύπτει ότι όσο πιο νόμιμη και κοινωνικά αποδεκτή γίνεται η χρήση, τόσο λιγότερο μπορούν να την εξηγήσουν οι διάφοροι κοινωνικοί και οικονομικοί παράγοντες που ελέγχει το ερωτηματολόγιο.

Η χρήση παράνομων ουσιών επιλέγεται σαν τρόπος έκφρασης ορισμένων κοινωνικών ομάδων, ο οποίος ανάμεσα στα άλλα υποστημάνει και την αποστασιοποίηση του χρήστη από τη συμβατική κοινωνία. Η διάδοση της χρήσης σε όλα τα μέλη της ομάδας, αποτελεί απαραίτητο λειτουργικό μηχανισμό για την επιβίωση μιας συγκεκριμένης υποκοουλτούρας. Η υψηλή τιμή του R^2 για τη χρήση αποκαλύπτει πόσο συμπαγής είναι αυτή η ομάδα, σε σχέση με τους κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες που την ορίζουν. Αντίθετα, η νομιμότητα της χρήσης οινόπνευματος έχει συνέπεια τη διάδοσή του σε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα, που του αποστερεί την ικανότητα να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην εκπροσώπηση μιας ειδικής υποκοουλτούρας, όπως φαίνεται και από τη μικρότερη επεξηγηματική ισχύ της εξίσωσης. Κατά ανάλογο τρόπο, η χρήση ψυχοτρόπων φαρμάκων δεν περιορίζεται σε κάποιες κοινωνικές ομάδες, αλλά υπαγορεύεται περισσότερο από την ανάγκη επίλυσης ατομικών ψυχολογικών προβλημάτων, γεγονός που μειώνει την επεξηγηματική ικανότητα των μεταβλητών (χαμηλές τιμές R^2) και δεν εντάσσει τους χρήστες σε μια ιδιαίτερη υποκοουλτούρα. Σε σύγκριση με ανάλογες μελέτες άλλων χωρών, η μεθοδολογική προσέγγιση που ακολουθήσαμε πρέπει να θεωρηθεί ως ικανοποιητική, κρίνοντας από το ποσοστό της μεταβλητότητας R^2 που εξηγεί η εξίσωση παλινδρόμησης, ιδιαίτερα στα θέματα αιχμής όπως είναι η χρήση ναρκωτικών και οινόπνευματος (π.χ. Kaplan κ.ά., 1984, με $R^2=0.070$ · Bachman κ.ά., 1981, με $R^2=0.189$ · Barnes, 1981, με $R^2=0.62-0.84$ · Donovan και Jessor, 1978, με $R^2=0.63$).

Οι παρατηρήσεις αυτές θα πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπόψη στο σχεδιασμό μελλοντικών ερευνών, γιατί μόνο με την πλήρη γνώση όλων των παραμέτρων του προβλήματος της κατάχρησης ψυχοτρόπων ουσιών θα γίνει εφικτή η έγκαιρη και αποτελεσματική πρόληψη του κοινωνικού αυτού φαινομένου.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Επιθυμούμε να εκφράσουμε τις θερμές μας ευχαριστίες στον καθηγητή της Υγιεινής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων κ. Β. Κατσουγιαννόπουλο, στον καθηγητή της Ψυχιατρικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων κ. Α. Λιάκο και στον καθηγητή της Στατιστικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων κ. Π. Παπαϊωάννου, οι οποίοι συνέβαλαν με την ουσιαστική τους συμπαράσταση στην ολοκλήρωση αυτής της εργασίας. Επίσης ευχαριστούμε το Δ.Σ. του Εθνικού Οργανισμού Φαρμάκων (Ε.Ο.Φ.), για την οικονομική επιχορήγηση του ερευνητικού προγράμματος «Ψυχοτρόπες ουσίες και μαθητές μέσης εκπαίδευσης» του Εργαστηρίου Φαρμακολογίας της Ιατρικής Σχολής Ιωαννίνων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1
Χρήση οινόπνεύματος (ποσοστά %)

	ΙΩΑΝΝΙΝΑ		ΠΑΤΡΑ		ΑΘΗΝΑ	
	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ
Γ' Λυκείου	N 536	540	616	778	876	937
Συστηματική χρήση α	4,7	1,1***	3,2	0,9***	4,3	2,8*
Περιστασιακή χρήση β	6,2	6,1	2,5	1,9*	3,9	6,3*
Καθόλου χρήση	15,1	23,3***	13,1	24,4***	13,7	16,6
Γ' Γυμνασίου	N 481	507	757	741	572	653
Συστηματική χρήση	1,2	1,2	0,7	0,1	0,9	1,2
Περιστασιακή χρήση	2,3	1,6	0,7	0,7	2,1	2,1
Καθόλου χρήση	24,9	32,3**	28,7	34,3**	23,9	28,1

N: αριθμός δείγματος

α: περισσότερο από 2 φορές την εβδομάδα, β μια φορά το μήνα ή λιγότερο

Α: αγόρια, Κ: κορίτσια

Διαφορές μεταξύ των δύο φύλων: *** p<.001, ** p<.025, * p<.05

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
Χρήση ναρκωτικών (ποσοστά %)

	ΙΩΑΝΝΙΝΑ		ΠΑΤΡΑ		ΑΘΗΝΑ	
	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ
Γ' Λυκείου	N 536	540	616	778	876	937
Συστηματική ή περιστασιακή χρήση	1,9	2,6	1,6	1,7	2,6	2,2
Δοκίμασαν τουλάχιστον μία φορά	6,0	4,3	5,4	3,5	7,1	4,7*
Γ' Γυμνασίου	N 481	407	757	741	572	653
Συστηματική ή περιστασιακή χρήση	0,8	1,4	0,4	0,4	1,2	1,2
Δοκίμασαν τουλάχιστον μία φορά	1,7	1,8	1,3	1,9	1,8	1,6

Α: αγόρια, Κ: κορίτσια

Διαφορές μεταξύ των δύο φύλων: * p<.05

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

*Ουσίες των οποίων γίνεται συστηματική ή περιστασιακή χρήση
(ποσοστά %, στο σύνολο του δείγματος)*

	N 7904
1. Ηρεμιστικά	0,56
2. Χασίς — Μαριχουάνα	0,33
3. Κοκαΐνη	0,10
4. Οπιούχα	0,09
5. Βαρβιτουρικά	0,08
6. LSD	0,05
7. Άλλες ουσίες	0,70

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

*Χρήση ηρεμιστικών-διεγερτικών από γιατρούς
και οικογένεια (ποσοστά %)*

	N	ΙΩΑΝΝΙΝΑ		ΠΑΤΡΑ		ΑΘΗΝΑ	
		A	K	A	K	A	K
Γ' Λυκείου							
Χρήση από γιατρούς		3,0	5,7*	3,1	6,2**	3,0	0,9***
Χρήση από οικογένεια		0,8	1,1	0,7	1,4	1,1	2,8*
Γ' Γυμνασίου							
Χρήση από γιατρούς		0,4	2,2*	0,8	2,0	1,1	2,3
Χρήση από οικογένεια		0,2	0,2	0,0	1,1*	0,7	0,2

A: αγόρια, K: κορίτσια

Διαφορές μεταξύ των δύο φύλων: *** p<.001, ** p<.01, * p<.05

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Είδος φαρμάκων που παίρνουν από γιατρούς και οικογένεια (ποσοστά %)

	Χρήση από γιατρούς		Χρήση από οικογένεια	
	A	K	A	K
N	75	211	23	53
1. Ηρεμιστικά	65,3	93,8	91,3	100,0
2. Διεγερτικά	41,3	14,2	21,7	3,8
	p<0.001		p<0.05	

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Ποσοστά μαθητών που τους προτάθηκε αλλά αρνήθηκαν να δοκιμάσουν κάποιο ναρκωτικό (%)

	ΙΩΑΝΝΙΝΑ		ΠΑΤΡΑ		ΑΘΗΝΑ	
	A	K	A	K	A	K
N	536	540	616	778	876	937
Γ' Λυκείου	11,8	7,0**	11,4	5,7***	12,7	8,2***
N	481	507	757	741	572	653
Γ' Γυμνασίου	7,1	10,3	6,5	6,3	5,8	5,7

A: αγόρια, K: κορίτσια

Διαφορές μεταξύ των δύο φύλων: *** p<.001, ** p<.01

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

*Πολλαπλή παλινδρόμηση με εξαρτημένη μεταβλητή
τη χρήση οιοπνεύματος*

<i>ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ</i>	<i>Multiple R</i>	<i>R²</i>	<i>beta</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
1. Απουσίες	0,1755	0,0308	0,060	251,08	.001
2. Σχέσεις με μητέρα	-0,2048	0,0419	-0,089	172,95	.001
3. Ηλικία φίλων	0,2280	0,0520	0,076	144,36	.001
4. Ηλικία	0,2469	0,0610	0,092	128,22	.001
5. Φύλο: 1=αγόρια 2=κορίτσια	-0,2578	0,0665	-0,060	112,49	.001
6. Στάση σε φίλο που μέθυσε	0,2683	0,0720	0,074	102,16	.001
7. Αλκοολισμός στο στενό περιβάλλον	0,2735	0,0748	0,048	91,21	.001
8. Αποβολές	0,2780	0,0773	0,044	82,64	.001
9. Ύπαρξη φίλων	0,2818	0,0794	0,049	75,67	.001
10. Χρήματα που ξοδεύει	0,2852	0,0814	0,042	69,91	.001
11. Εργασία μαθητή	0,2882	0,0831	0,050	64,99	.001
12. Μόρφωση μητέρας	0,2906	0,0844	0,038	60,64	.001
13. Σχέσεις με πατέρα	-0,2918	0,0852	-0,032	56,49	.001

Constant=1,175· Adjusted R²=0,084· Standard error=0,533.

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

*Πολλαπλή παλινδρόμηση με εξαρτημένη μεταβλητή
τη χρήση ναρκωτικών*

<i>ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ</i>	<i>Multiple R</i>	<i>R²</i>	<i>beta</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
1. Κάπνισμα	0,3213	0,1032	0,193	517,40	.001
2. Χρήση οιοπνεύματος	0,3485	0,1214	0,121	310,47	.001
3. Απουσίες	0,3644	0,1328	0,110	229,26	.001
4. Χρήματα που ξοδεύει	0,3727	0,1389	0,082	181,07	.001
5. Σχέσεις με πατέρα	-0,3811	0,1453	-0,072	152,61	.001
6. Αποβολές	0,3857	0,1487	0,062	130,71	.001
7. Αλκοολισμός στο περιβάλλον	0,3896	0,1518	0,054	114,70	.001
8. Μόρφωση πατέρα	0,3923	0,1539	0,056	102,01	.001
9. Ηλικία	-0,3942	0,1554	-0,047	91,70	.001
10. Φύλο: 1=αγόρια, 2=κορίτσια	0,3964	0,1571	0,056	83,59	.001
11. Εργασία μαθητή	0,3986	0,1589	0,045	76,99	.001
12. Παρουσία γονέων στο σπίτι	-0,3995	0,1596	-0,027	70,95	.001

Constant=0,654· Adjusted R²=0,157· Standard error=0,306.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9

Πολλαπλή παλινδρόμηση με εξαρτημένη μεταβλητή την άρνηση χρήσης μετά από πρόταση δοκιμής

<i>ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ</i>	<i>Multiple R</i>	<i>R²</i>	<i>beta</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
1. Κάπνισμα	0,2559	0,0655	0,164	327,44	.001
2. Χρήματα που ξοδεύει	0,2785	0,0775	0,095	196,38	.001
3. Απουσίες	0,2891	0,0836	0,087	141,95	.001
4. Εργασία μαθητή	0,2943	0,0866	0,060	110,71	.001
5. Ηλικία	-0,2978	0,0887	-0,056	90,88	.001
6. Σχέσεις με πατέρα	-0,3019	0,0911	-0,053	78,01	.001
7. Μόρφωση πατέρα	0,3057	0,0934	0,048	68,73	.001
8. Αποβολές	0,3079	0,0948	0,035	61,07	.001
9. Ηλικία φίλων	0,3098	0,0960	0,034	55,04	.001
10. Χρήση οινόπνεύματος	0,3113	0,0969	0,030	50,04	.001
11. Αλκοολισμός στο στενό περιβάλλον	0,3125	0,0977	0,028	45,88	.001

Constant=0,821· Adjusted R²=0,095· Standard error=0,283.

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

Πολλαπλή παλινδρόμηση με εξαρτημένη μεταβλητή τη νόμιμη
χρήση ηρεμιστικών και διεγερτικών φαρμάκων

<i>A' ΜΕ ΠΗΓΗ ΠΡΟΜΗΘΕΙΑΣ ΤΟΥΣ ΓΙΑΤΡΟΥΣ</i>					
<i>ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ</i>	<i>Multiple R</i>	<i>R²</i>	<i>beta</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
1. Ηλικία	0,1259	0,0158	0,075	70,76	.001
2. Φύλο: 1=αγόρια 2=κορίτσια	0,1548	0,0240	0,096	53,95	.001
3. Κάπνισμα	0,1757	0,0309	0,045	46,67	.001
4. Σχέσεις με αδέρφια	-0,1862	0,0347	-0,051	39,44	.001
5. Ηλικία φίλων	0,1937	0,0375	0,049	34,25	.001
6. Απουσίες	0,1999	0,0400	0,058	30,48	.001
7. Μόρφωση μητέρας	0,2056	0,0423	0,052	27,67	.001
8. Χρήση ονοπνεύματος	0,2100	0,0441	0,042	25,31	.001
9. Σχέσεις γονέων μεταξύ τους	-0,2130	0,0454	-0,034	23,75	.001
10. Υγεία γονέων	-0,2151	0,0463	-0,031	21,28	.001

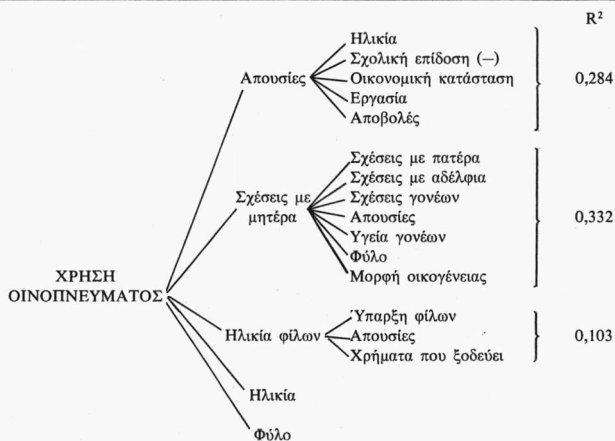
Constant=0,924· Adjusted R²=0,044· Standard error=0,195.

<i>B' ΜΕ ΠΗΓΗ ΠΡΟΜΗΘΕΙΑΣ ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ</i>					
<i>ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ</i>	<i>Multiple R</i>	<i>R²</i>	<i>beta</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
1. Κάπνισμα	0,0813	0,0066	0,072	28,36	.001
2. Σχέσεις γονέων	-0,1017	0,0103	-0,042	22,26	.001
3. Μόρφωση πατέρα	0,1127	0,0127	0,051	18,27	.001
4. Σχέσεις με πατέρα	-0,1176	0,0138	-0,041	14,92	.001

Constant=1,029· Adjusted R²=0,013· Standard error=0,104.

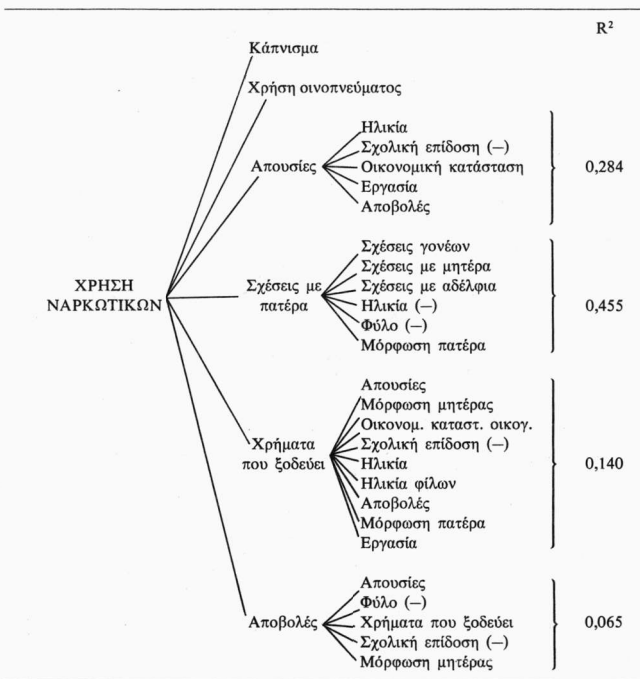
ΠΙΝΑΚΑΣ 11

Πολυπαραγοντικό μοντέλο της χρήσης οινοπνεύματος με ιεραρχική δόμηση των παραγόντων που την επηρεάζουν

ΠΙΝΑΚΑΣ 12

Πολυπαραγοντικό μοντέλο της χρήσης ναρκωτικών με ιεραρχική δόμηση των παραγόντων που την επηρεάζουν

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Anastasi A., *Psychological Testing*, Macmillan, Νέα Υόρκη, 1976.
- Avico U., F. Pocchiazzi, P. Zuccaro, L. Donato και F. Mariani, *Prevalence of opiate use among young men in Italy*, 1980 και 1982, *Bull. Narc.* 35 (1983) 63-71.
- Bachman J.G. και L.D. Johnston, "Monitoring the future project: Design and procedures", *Monitoring the Future Occasional Paper 1.*, Ann Arbor, M.I., Institute for Social Research, 1978.
- Bachman J.G., L.D. Johnston και P.M. O'Malley, *Smoking, drinking and drug use among American high school students: Correlates and trends, 1975-1979*, *Med. J. Publ. Health* 71 (1981) 59-68.
- Ballint M., *The Basic Fault*, Tavistock Publ., Λονδίνο, 1969.
- Barnes G.M., «The development of adolescent drinking behavior: An Evaluative Review of the Impact of the Socialization Process within the Family», *Adolescence*, 12 (1977) 571-591.
- , «Drinking among adolescents: A subcultural phenomenon or a model of adult behavior», *Adolescence*, 16 (1981) 211-229.
- Bell D.S. και R.A. Champion, «The dynamics of trends in drug use in Australia», *Bull. Narc.*, 39 (1977) 21-31.
- Blackford L., *Summary report: Surveys of student drug use*, Dept. of Public Health and Welfare, San Mateo, Καλιφόρνια 1978.
- Blum H. και E. Blum, *Drinking practices and controls in rural Greece*, *Br. J. Addict.* 60 (1964) 93-108.
- Bottomore T.B., *Κοινωνιολογία* (ελλ. μετάφραση Δ.Γ. Τσαούση, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1974).
- Castro M.E. και M. Valencia, «Drug consumption among the student population of Mexico city and its metropolitan area: subgroups affected and the distribution of users», *Bull. Narc.*, 32 (1980) 29-37.
- Donovan J.E. και Jessor R., «Adolescent problem drinking: Psychosocial correlates in a national sample study», *J. Stud. Alcohol*, 39 (1978) 1506-1524.
- Fonseca R.H., S.B. Garcia και E.H. Rodriguez, «Drug use among adolescents in Asturias (Spain)», *Bull. Narc.* 37 (1985) 43-48.
- Glynn T.J., *Adolescent drug use and the family environment: A Review*, *J. Drug Issues* (1984) 271-295.
- Goodstadt M.S., G.C. Chan, M.A. Sheppard και J.C. Cleve, «Consistencies in self-reported, drug use among students in Ontario (Canada)», *Bull. Narc.*, 37 (1985) 55-66.
- Graham J.D.P., *Cannabis now*, HM & M Publishers, Aylesbury, 1977.
- Groves W.E., «Patterns of college students drug use and life styles» στο E. Josephson και E.E. Carroll (επιμ.), *Drug Use: Epidemiological and Sociological Approaches*. Hemisphere Publishing Corp., Washington, D.C., 1974, σ. 241-275.
- Guttman L., «The basis for scalogram analysis» στο *Measurement and Prediction* (επιμ. Stouffer S.A., Guttman L., Suchman E.A., Lazarsfeld P., Star S.A. και Clausen J.A.), Wiley N.Y., 1950.
- Haberman P.W., E. Josephson, A. Zanes και J. Elison, «High school drug behavior: A methodological report on pilot studies» στο S. Elinstein και S. Allen (επιμ.), *Proceedings of the First International Conference on Student Drug Surveys*, Baywood Publishing Co., Farmingdale, Νέα Υόρκη 1972, σ. 103-121.
- Hall J.N., «Inter-rater reliability of ward rating scales», *Brit. J. Psych.*, 125 (1974) 248-255.
- Holmberg M.B., «Longitudinal studies of drug abuse in a fifteen-years old population», *Acta Psychiatr. Scand.*, 71 (1985) 67-79.

- Hubbard R., Eckerman W. και Rachal J.V., *Methods of validating self-reports of drug use: A critical review*, Proc. Am. Stat. Assoc., 1976, σ. 406-409.
- Johnston L.D., Bachman J.G. και O'Malley P.M., *Drugs and the class of '78: Behaviors, Attitudes and Recent National Trends*, National Institute on Drug Abuse, U.S. Dept. of Health, Education and Welfare, Publi. Health Service, 1979.
- Johnston L.D., O'Malley P.M. και Bachman J.G., *Drugs and American High School Students 1975-1983*, National Institute of Drug Abuse, Maryland, U.S. Dept. of Health and Human Services, 1984.
- Kandel D.B., «Stages in adolescent involvement in drug use», *Science*, 199 (1975) 912-914.
- Kandel D.B., Adler J. και Sudit M., «The epidemiology of adolescent drug use in France and Israel», *Am. J. Publ. Health*, 71 (1981) 256-265.
- Kaplan J., *Marijuana: The New Prohibition*, Pocket Books, Νέα Υόρκη, 1970.
- Kaplan H.B., Martin S.S. και Robbins L., «Pathways to adolescent drug use: Self-derogation, peer-influence, weakening of social controls and early substance use», *J. Health Soc. Behav.*, 25 (1984) 270-289.
- Korczak D., «Drug abuse trends among german youth», *Drug Alcohol Depend.*, 7 (1981) 257-264.
- Λιάκος Α. και Γιαννίτση Σ., «Η αξιοπιστία και η εγκυρότητα της κλίμακας άγχους του Spielberger», *Εγκέφαλος*, 21 (1984) 71-76.
- Liakos A., D. Madianou και C. Stefanis, «Alcohol consumption and rates of alcoholism in Greece», *Drug Alcohol Depend.*, 6 (1980) 425-430.
- Lowman C., «Prevalence of alcohol use among U.S. senior high school students», *Alcohol Health and Research World*, Φθινόπωρο 1981, σ. 29-40.
- Μαρσέλος Μ. και Χ. Φραγκίδης, «Τα ναρκωτικά στα σχολεία», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 58 (1985) 145-166.
- Medina-Mora M.E., S. Castro, M. Campillo-Serranoc και F.A. Gómez-Mont, «Validity and reliability of a high-school drug use questionnaire among Mexican students», *Bull. Narc.*, 33 (4) 1981, 67-76.
- Murray D.M. και C.L. Perry, «The prevention of adolescent drug abuse: Implications of etiological, developmental, behavioral and environmental models», στο *Etiology of drug abuse: Implications for prevention* (επιμ. Jones and Battjes), Nat. Inst. on Drug Abuse, NIDA Res. Monogr. 56, 1985.
- Nie N.H., Hull C.H., Jenkins J.G., Steinbrenner K. και Bent D.H., *Statistical package for the social sciences*, McGraw Hill, 1975.
- Olivenstein C., *Η ζωή του τοξικομανή* (ελλ. μετάφραση Ε. Μορφίνη), εκδ. Παλλάδα, Αθήνα 1982.
- O'Malley P.M., J.G. Bachman και L.D. Johnston, «Reliability and consistency in self reports of drug use», *Int. J. Addict.*, 18 (1983) 805-824.
- Rachal J.V., Hubbard R.L., Williams J.R. και Tuchfeld B.S., «Drinking levels and problem drinking among junior and senior high-school students», *J. Stud. Alcohol*, 37 (1976) 1751-1761.
- Rachal J.V., L.L. Guess, R.C. Hubbard, S.A. Maisto, E.R. Gavanough, R. Waddell και C.H. Benzud, *Adolescent drinking behavior*, τ. 1. Research Triangle Institute, Research Triangle Park, N.C., 1980.
- Ratna L., «Η πολιτική της τοξικομανίας» στο *Η τρέλα*, Διεθνές Συνέδριο Σημειωτικής και Ψυχανάλυσης, Μιλάνο 1976, εκδ. Χατζηνικολή, Αθήνα, 1978.
- Skiffington E.W. και Brown P.M., «Personal, home and School factors related to eleventh graders' drug attitudes», *Int. J. Add.*, 16 (1981) 879-892.
- Smart R.G. και G.E. Marray, «A review of trends in alcohol and cannabis use among young people», *Bull. Narc.*, 33 (1981) 77-90.
- Stefanis C., D. Ballas και D. Madianou, «Socio-cultural and epidemiological aspects of hashish use in Greece» στα V. Rubin (επιμ.), *Cannabis and Culture*, Mouton Publ., The Hague, 1975.

Sybling G., *The use of drugs, alcohol and tobacco*, SWOAD, Άμστερνταμ 1985.

Τριχόπουλος Δ., *Ιατρική Στατιστική*, εκδόσεις Παρισιάνος, Αθήνα 1975.

U.N. Convention on Psychotropic Substances, United Nations, Νέα Υόρκη 1971.

Vassiliou G., M. Seferis και E. Koukouridou, «Alcohol consumption in urban Greece», *Int. Ment. Il. Res. News*, 10 (1968) 2-8.